

Валерій ХАЛІН

ПОЛІССЯ І ПОЛІСІЗМИ В ПОЕЗІЇ М. В. НИКОНЧУКА

У статті розглянуто образ Полісся в поезії М. В. Никончука та з'ясовано роль полісизмів у його поетичній творчості.

Ключові слова: діалектизм, поезія, текст, Полісся.

Одне з чільних місць серед дослідників поліської культури, її різноаспектних – у студіях наукових і в художній творчості – популяризаторів посідає М. В. Никончук. Усе життя він поклав на алтар служіння рідному краю, його слову, справі невдячній і непрестижній у часи, коли на догоду партійній номенклатурі винищувалося все українське, а насамперед – мова та її витоки – діалекти; коли вважалось, що останні лише засмічують літературну мову, а отже, з ними необхідно боротися аж до цілковитого винищення (явище, яке за своєю суттю нагадує батьковбивство). Хоча, як слушно зауважує Г. Л. Аркушин, „літературна мова – це запашна пречудова квітка, пелюстками якої є народні говірки. А хай тільки зів'яне чи засохне навіть найменша пелюсточка – і квітка втратить свою чарівність”.

Мета нашого дослідження – розкриття образу Полісся в поезії М. В. Никончука та з'ясування ролі полісизмів у його поетичній творчості.

За життя Микола Васильович випустив низку поетичних збірок: „Зворини” (1992), „Незгаркамінь” (1993), „Грезно” (1996), „Її величність жінка” (1999), „Тріумфальна арка” (2000), „Голгофа” (2000), „Веселе весілля” (1991). Як видно вже з самих назв деяких із них („Зворини”, „Незгаркамінь”, „Грезно” – сюди можна додати й назву ювілейного збірника, присвяченого 60-річчю М. В. Никончука, „Велике лядо” (1997), ця поезія покликана зацікавити читача, спонукає доторкнутися до поліських витоків, таких життєдайних і важливих для митця. Прагнучи якомога більше розширити коло прихильників поліської поезики, „автор просить у вдумливого читача поблажливості і розуміння його щирого бажання не „засмічувати” літературну мову діалектизмами, а перетикати полотно поетичного тексту самоцвітами поліських слів”¹. Таким чином, уникаючи надмірного використання діалектних лексем, він полегшує сприймання віршів, не

¹ Никончук М. Зворини. – Житомир, 1992. – С. 3.

обмежуючи і не утруднюючи пересічного читача.

Як констатує сам автор, „Полісся оспіване не визнаними бардами, а невідомими рапсодами”², тому, незважаючи на давню історію цього краю, його мовні особливості практично не відбиті в структурі української літературної мови. У передмові до збірки „Зворини” М. В. Никончук жалкує, що „через відсутність публікацій поліська лексика фактично не ввійшла до українського літературного стилю, хоча ніхто не міг відказати їй у праві нормалізаторської участі, рівному праву південного словництва, що реалізувалося століттями завдяки численним публікаціям фольклорних матеріалів, використанням його корифеями красного українського письменства та вченими”³. Уводячи в канву своїх поетичних творів невеликі, але такі яскраві вкраплення-діалектизми, він просить не осуджувати це прагнення „з висоти стандартності: збагачений літературний словник віддячить нам відблиском невідомих граней своєї натхненної комунікативності і поетичної музикальності”⁴. Адже, потрапляючи в авторську мову нарівні з літературною лексикою, діалектизм певною мірою набуває кодифікації, здобуває хай і мінімальну гарантію включення його в літературну мову⁵.

Свою першу поетичну збірку – „Зворини” – М. В. Никончук присвячує 100-річчю рідної Листвинської середньої школи. Відкривається збірка віршем „Листвен”. Вже від початку поет прагне навчити читача бачити світ його очима, очима поліщука, прагне навчити любити чарівний прадавній світ Полісся. „Листвен” – це справжній гімн поліському селу, де так просто й органічно Никончук-лінгвіст коментує походження його назви:

Кажу: це правда істинна,

Листвен – це значить лиственна,

Листвен – тому, що лиственна

Деревня деревлян.

Де з безмежною любов’ю продовжує свою розповідь Никончук-син цієї землі:

Листвен – родинне вогнище...

В селі батьків на Норині

Мої древлянські корені,

² Там само. – С. 3.

³ Там само. – С. 3.

⁴ Там само. – С. 3.

⁵ Оссоветский И. А. Диалектная лексика в произведениях советской художественной литературы 50-60-х годов // Вопросы языка современной русской литературы. – М.: Наука, 1971. – С. 363.

Мої слов'янські корені

З Литвою пополам.

Захоплений красою і багатством рідної сторони, із безмежним жалем він згадує про чорнобильську трагедію, яка перетворила її на пустку:

Була ти краєм розквіту,

Поки вітри Чорнобиля,

Над плесами, над судьбами,

Як смерч, не пронеслись.

Часте використання у вірші лексичних повторів надає йому своєрідної мелодійності. Недаремно пізніше його було покладено на музику, а сама пісня стала візитівкою Никончукової батьківщини (принагідно зауважимо, що текст пісні „Рідний край”, присвяченої Полісся, на жаль, відзначається меншою художньою цінністю).

Понад усі коштовності цінує митець рідну природу та її дари (вірші „Ятерів”, „Незгаркамінь”), він кохається в її красі, яка в поетичних рядках часто виступає тлом для розкриття почуттів ліричного героя („Випадок”, „Ласка”).

Вже згадувана тема Чорнобиля з болем звучить у багатьох віршах („Поліська палестина”, „Липські Романи”, „Село Журба”, „Реквієм”, „Дороги”). Та на цьому трагічний мотив не вичерпується: крім техногенних катастроф, людина власноруч планомірно й бездумно знищує природу та її скарби, не розуміючи, що тим самим занапащає й себе. Про це йдеться у віршах „Сухі дерева” та „Деревський бог”:

В борах суцільні вирубки і буди...

На пустирях ростуть пустенькі люди,

Що гублять пролісковий генофонд.

Щезає зваба бортьового раю,

Медові гречки на лиці полян,

Вмирає ліс, а з деревом умирає

Глісова культура деревлян.

Не можна залишити поза увагою ще один сюжет: жінка в усіх її іпостасях – кохана, матір, берегиня роду – один з улюблених образів поета. У вірші „Поліська мадонна” він згадує свою матір, із гіркотою описує тяжку долю „усіх жінок поліського села”:

За що вони, з якого переляку,

З чиеї невідпорної вини

Несли на поле люльку й кошеляку,

А в поросі тягнули тагани?

За що вони робили і старались,

У сорок років згорблені й старі,

А ми, дітва, дивились і стидались,

Що в нас такі негарні матері?

Однак порпи всі труднощі ці жінки залишаються Жінками, на яких тримається увесь світ: „перед лицем поліської мадонни сама земля вклонялась до землі”.

Правдивий образ Полісся авторіві допомагають відтворити місцеві діалектизми, які підкреслюють самотність цієї древлянської землі. І хоча загалом у віршах М. В. Никончука їх порівняно небагато – близько сімдесяти⁶, однак це справжні полісизми, любовно дібрані з-поміж ретельно збираного упродовж кількох десятиліть діалектного скарбу, найбільш колоритні (оскільки невідомі за межами Полісся) лексеми (*прість* □ *пряма річка*’, *черота* □ *очерёт*) чи їхні значення (*телесо* □ *надземна частина дерева, яка несе на собі віти, стовбур*’, *вал* □ *товстїтки з клоччя*’, *пахати* □ *збиратимед (про бджіл)*’). Зауважимо, що для кращого розуміння не лише самих слів (про їхнє значення інколи можна здогадатися з контексту), а й авторського задуму загалом у збірках варто було б вмістити спеціальний коментар, скажімо, у вигляді міні-словничка, куди, відповідно позначивши, можна вмістити й деякі інші слова (крім полісизмів, у текстах трапляються й діалектизми з інших регіонів (напр., *чічка* □ *квітк*а та застарілі слова, так само незрозумілі пересічному читачеві (напр., *тат* □ *злодій*). Але таке побажання можна врахувати лише за умови перевидання творів.

Таким чином, тема Полісся у віршах М. В. Никончука розвивається у двох напрямках: оспівування його архаїчної краси та невтішного сучасного стану регіону і його жителів (мотиви чорнобильської трагедії, соціальної несправедливості, моральних злочинів). М. В. Никончук мав тонке чуття слова не лише в сенсі науковому, а й художньому, що знайшло своє віддзеркалення в поетичних рядках, де полісизми, з одного боку, цілком органічно вплітаються в канву загальноновживаної лексики, а з іншого – набувають на її тлі додаткового смислового й естетичного навантаження. Поет уводить їх у текст спеціально, підносячи при цьому художню вартість своїх творів, які стають засобом духовного збагачення читачів, засобом передачі авторських думок і почуттів, відображених у художніх образах. Митець майстерно використовує діалектну лексику для створення правдивої картини

⁶ Докладніше інформацію про лінгвістичний бік використання діалектизмів у віршах М. В. Никончука, зокрема матеріал про їхню семантику, представлено в статті Тетяни Ольховик „Діалектна лексика в поезії М. В. Никончука” // Велике лядо. Збірник статей, присвячений 60-річчю доктора філологічних наук, професора Миколи Васильовича Никончука. – Житомир. – С. 144-149.

життя свого рідного краю. При цьому полісизми набувають статусу маркерів етнографічної ідентифікації.

Валерій Халин

Полесье и полесизмы в поэзии Н. В. Никончука

В статье рассматривается образ Полесья в поэзии Н. В. Никончука, раскрывается роль полесизмов в его поэтическом творчестве.

Ключевые слова: *диалектизм, поэзия, текст, Полесье.*

Valeriy Khalin

Polissya and polissyms in N.V. Nykonchuk's poetry

Article focuses on the image of Polissya in N.V. Nykonchuk's poetry, discloses role of polissyms in his poetic works.

Key words: *dialectism, poetry, text, Polissya.*